

8. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΝ ΣΤΥΜΦΑΛΩΙ

Λόγω τῆς κατακλύσεως τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς Στυμφάλου ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης αἱ κατὰ τὸ 1929 σκαφικαὶ ἐργασίαι περιορίσθησαν εἰς τὸ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Κυλλήνης Β.Δ. κράσπεδον τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως. Διὰ σκαφῆς ἐξιχθείσης εἰς μικρὸν βάθος κατῶρθωσα ἐφέτος νὰ διευκρινήσω καὶ ἀποτυπώσω ἐν σχεδίῳ εἰς μῆκος τριακοσίων καὶ πλέον μέτρων τὴν συνέχειαν τοῦ ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως κατατείνοντος τείχους τῆς πόλεως, ἦν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη δὲν ἠδυνάμην νὰ διακρίνω ἄτε κρυπτομένην ὑπὸ τῶν ἀραβοσίτων, δι' ὧν σπείρεται διηνεκῶς ὅλον τὸ Στυμφάλιον πεδῖον.

Κατὰ τὴν σκαφὴν ἀπεκαλύφθη παρὰ τινὰ πύλην τοῦ τείχους ἐπιτυμβία μετ' ἀετώματος στήλη φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν *Ἐὐκλείων* διὰ γραμμάτων τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος. Τέσσαρας δ' ἐτέρας ἐπιτυμβίας στήλας εὗρον ἐντετειχισμένας εἰς τοὺς πλησίον συνοικισμοὺς Κιονίων, Δρίζης καὶ Μάτσιζας ἀναγραφούσας τὰ ὀνόματα: *Δαβιάδας*, *Ἄγανώ*, *Ἀθανίππη*, καὶ *Δάμων χαῖρε*.

Ἐσυνέχισα ἐπίσης τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς μεγάλης φραγκικῆς ἐκκλησίας κατὰ τε τὸ κυρίως ἱερὸν καὶ τὸ διακονικὸν ἔνθα ἀνεῦρον νέα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη δι' ὧν κατῶρθωσα ν' ἀναπαραστήσω μετὰ βεβαιότητος τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν τῶν μεγάλων δξυκορύφων παραθύρων τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ.

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

9. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΝ ΜΥΣΤΡΑΙ

Κατὰ τὸ παρελθὸν φθινόπωρον εἰς τὸν *Μυστρᾶν* ἐξετελέσθη μικρὰ ἐρευνητικὴ ἐργασία ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν ἐξέλεξιν διαφόρων λεπτομερειακῶν ζητημάτων σχετικῶς μὲ ἀστικά ἰδίως οἰκοδομήματα. Ἐπίσης ἐξήτασα καὶ τινὰς ἐκκλησίας περὶ τὸν Μυστρᾶν τῆς ἰδίας ἐποχῆς καὶ τέχνης, καὶ δὴ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κοιμήσεως εἰς τὴν Μαγοῦλαν.

Ἡ προσοχή μου ἐστράφη κυρίως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν παλατίων τῶν Δεσποτῶν σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς τῆς κτίσεως αὐτῶν. Τὸ εὐρύτερον τοῦτο οἰκοδομικὸν συγκρότημα δὲν φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη ἐπὶ ἐνὸς ἀρχικοῦ σχεδίου, ἀλλὰ συνίσταται ἀπὸ οἰκήματα, τὰ ὅποια κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἔκτισαν οἱ δεσπότες καὶ κατόπιν συνηρμολόγησαν πρὸς ἄλληλα. Πρὸς τοῦτο ἐξητάσθη προσεκτικῶς τὸ πρὸς οἰκοδομίαν χρησιμεύσαν ὑλικόν, λίθοι καὶ κέραμοι, ὁ τρόπος τῆς συναρμογῆς αὐτῶν, πρὸ παντὸς ὁ τρόπος τοῦ μεταξὺ τῶν λίθων καὶ τῶν κεράμων ἀσβεστοχρίσματος, ἤτοι

ὁ κοινῶς λεγόμενος τρόπος τοῦ μυστρίσματος, ἔγιναν δὲ καὶ μικραὶ τινες ἔκκαφαὶ περὶ τὰ θεμέλια.

Τὰ Παλάτια τῶν Δεσποτῶν τοῦ Μυστρᾷ παρουσιάζουν, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ἑξωτερικὴν ὄψιν θέαν τριγώνου, τοῦ ὁποίου ὁ χῶρος, ὁ περιλαμβανόμενος εἰς τὴν ὑποτείνουσαν, ἀποτελεῖ τὴν ἑξωτερικὴν αὐλήν (Cour d' honneur). Ἡ μακρὰ πλευρὰ σύγκειται ἐξ ἑνὸς μακροῦ καὶ ὑψηλοῦ οἰκοδομήματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι προστεθειμένη σχεδὸν κάθετος πτέρυξ βλέπουσα πρὸς τὴν κάτω κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα.

Ἐκ τῆς τοιαύτης μελέτης πείθομαι, ὅτι τὸ πρῶτον ἐγερθὲν δεσποτικὸν οἶκημα εἶναι τὸ πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ βουνοῦ, τὸ ἔχον κατεῦθυνσιν πρὸς τὴν κομψὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἡ οἰκοδομία τοῦ κτίσματος τούτου εἶναι προφανέστατα διάφορος ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων κτισμάτων, τῶν μεγαλυτέρων, καὶ ἀπὸ τὸ κύριον σῶμα τοῦ συγκροτήματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν μακρὰν πλευρὰν, καὶ ἀπὸ τὴν κάθετον ἐπ' αὐτὴν πτέρυγα. Οἱ λίθοι εἶναι ἐντελῶς διάφοροι, εἶναι σχιστόλιθοι ἔχοντες μελαψὴν τὴν ὄψιν, ἐπιχρίσματα ὀλίγα ὑπάρχουν, οἱ τοῖχοι εἶναι λεπτότεροι καὶ ἡ καθόλου ὄψις στενώχωρος καὶ ἀρχαίζουσα. Εὐρισκόμεθα δηλαδὴ πρὸ κτιρίου, τὸ ὁποῖον ἀνηγέρθη ἔσπευσμένως, ὀλίγον ἀμελῶς. Τοῦτο λοιπὸν ἀνάγκη νὰ εἶναι τὸ πρῶτον ἐγερθὲν ἐν Μυστρᾷ ἀρχοντικὸν οἶκημα, καὶ διὰ τοῦτο ὀρθῶς δύναται ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν πρώτην ἐγκατάστασιν Δεσπότου ἢ μᾶλλον ἄρχοντος, εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Καντακουζηνῶν, τῶν υἱῶν τοῦ Αὐτοκράτορος. Τὸ κτίσμα λοιπὸν εἶναι τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος.

Εἰς μακρὰν κάθετον γραμμὴν πρὸς τὸ παλαιότερον τοῦτο κτίσμα συνέχεται τὸ κύριον σῶμα τοῦ συγκροτήματος, τὸ ὁποῖον, μοὶ φαίνεται, ὅτι εἶναι τὸ νεώτερον. Τοῦτο εἶναι τὸ νεώτατον κτίσμα, μεταξὺ δὲ τῶν δύο ἠγέρθη ἢ πρὸς τὴν Παντάνασσαν κάθετος πτέρυξ. Ἡ ἐξέχουσα αὕτη πτέρυξ δὲν ἐκτίσθη ἐξ ὀλοκλήρου ἀμέσως ἀλλὰ συνίσταται ἀπὸ διάφορα συνενούμενα οἰκήματα κατὰ προεξοχὴν. Γενικῶς δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς τοιχοδομίας καὶ τῆς ὄλης διαθέσεως, δύναται τὰ κτίσματα ταῦτα ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὰ τέλη τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. Ἐνταῦθα ἔχομεν καὶ μικρὰν Φραγκικὴν ἐπίδρασιν, ἐμφαινομένην εἰς τόξα παραθύρων Γοτθικά.

Ἄλλ' ἢ ἐπίδρασις εἶναι καταφανέστερα εἰς τὸ κύριον σῶμα, εἰς τὴν μακροτάτην πλευρὰν, τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων κτισμάτων, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κύριον σῶμα. Εἶναι δὲ αὕτη τὸ νεώτατον κτίσμα. Τὰ πλαίσια τῶν παραθύρων εἶναι τοῦ λεγομένου φλογοειδοῦς ὀρθοῦ (style flamboyant), ὁ ὁποῖος ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν τελευταίαν περιόδον τῆς Γοτθικῆς τέχνης. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην οἰκοδομήν, ἢ ὁποία ἔχει ὕψος τριῶν ὀρόφων ἀνοικτῶν, καὶ περιβάλλει τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ θρόνου ἔχουσαν τὸ ἀνοικτὸν ὕψος τῶν τριῶν ὀρόφων, ἢ τοιχοδομία καὶ τὰ ἐπιχρίσματα εἶναι ἀκριβῶς

ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἄλλων κτισμάτων τῆς μεταγενεστέρως τέχνης ἐν Μυστρᾷ, τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος (Παντανάσσης, μικρῶν ἐκκλησιῶν, οἰκημάτων). Ἐσκαφαί τινες, συμπληροῦσαι παλαιότερας, γενόμεναι εἰς τὰ ὑπόγεια ὡς καὶ ἄλλαι εἰς τὰς αὐλάς, ἔδειξαν τὸ βάθος τῶν θεμελιῶν, καὶ τὴν ὑπαρξίν ἄλληπαλλήλων σειρῶν ὑπογείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ ὅλη αἵθουσα καθ' ὅλον τὸ μῆκος. Ἡ ἐπιμελὴς ἐν γένει οἰκοδομία καὶ τοιχοδομία, ἡ εὐρυχωρία τῶν παραθύρων, ἡ εὐρύτης τῆς ἐκτελέσεως δεικνύουν προχωρημένην ἐποχὴν. Διὰ τοῦ μεσαίου τούτου κρίματος συνεπληρώθη τὸ εὐρὺ οἰκοδομικὸν συγκρότημα τῶν Δεσποτικῶν παλατίων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ἐν ἀπὸ τὰ ὀλίγα καὶ τὰ σημαντικώτατα σφζόμενα μνημεῖα τῆς ἀστικῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

10. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ

Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων μινωικῆς ἐποχῆς ἐν Ἀγίοις Θεοδώροις, 12 1/2 χιλιόμετρα πρὸς Ἄνατ. τοῦ Ἡρακλείου, ἐσυνεχίσθη καὶ ἐπερατώθη ἐφέτος. Ὡς ἤδη ἐκ τῆς πρώτης ἀνασκαφῆς τοῦ 1926 ἐγένετο φανερόν, (Ἰδ. Πρακτικά 1925-26, 141 ἐξ.) αἱ ἐγκαταστάσεις ἐκεῖναι ἀπετελοῦντο ἐκ συστάδος οἰκοδομημάτων καὶ ἐξ ἑνὸς μεγάλου ὀρθογωνίου περιβόλου, ὅστις ἐφέτος ἀνασκαφείς ὀλόκληρος ἀπεδείχθη, ὅτι εἶχε κατὰ μὲν τὴν μακρὰν πλευρὰν μῆκος 50 μέτρα, κατὰ δὲ τὴν στενὴν τὸ ἤδη γνωστὸν ἐκ τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς, 36 μέτρα.

Ὁ περίβολος οὗτος ἐχρησίμευε προφανῶς ὡς ἀγορὰ καὶ τόπος συναθροίσεως τῶν ἀφικνουμένων πρὸς ἐμπορικοὺς ἢ ἄλλους σκοποὺς.

Ἦτο ὑπαίθριος καὶ μόνον κατὰ τὴν δυτικὴν τοῦ πλευρὰν ἔφερεν ὀλίγα οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα ἀπετελοῦντο ἐκ μικρῶν ἀποθηκῶν. Καὶ τὰ διαμερίσματα ταῦτα ἀνεσκάφησαν ἐξ ὀλοκλήρου ἐφέτος. Ὅτι ἦσαν ἀποθήκαι δεικνύουσι τὰ λείψανα τῶν πίθων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν κατὰ χώραν, ἂν καὶ διὰ τὴν ἐλαχίστην ὑπὲρ τὸ ἔδαφος διατήρησιν τῶν οἰκοδομημάτων τούτων μόνον τὰ κατώτερα μέρη τῶν πίθων ἀνευρίσκοντο πάντοτε.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν περίβολον τοῦτον φαίνεται, ὅτι ἦτο ἐκ τῆς νοτίας, ἦτοι τῆς μεσογείου πλευρᾶς. Ἄν καὶ ἡ πλευρὰ αὕτη διετηρήθη κακῶς, φαίνεται, ὅτι ἐν εἶδος θύρας ὑπῆρχε, διότι εἰς ἐν μέρος διακόπτεται ὁ τοῖχος κανονικῶς, ἀφήνει ἐν ἀνοιγμα καὶ κατόπιν ἐπαναλαμβάνει τὴν πορείαν του, ἂν καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας, ἀλλ' ἐλαφρῶς ἐξώτερον. Ἐπειτα ἐξαφανίζεται ὅλως, παρακείμενα δὲ χριστιανικὰ κτίρια δίδουσι τὴν ἐξήγησιν τῆς καταστροφῆς του. Ἐπίσης καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ δὲν διατηρεῖται καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος.